

HRVATSKA U RALJAMA KLIJENTELIZMA

KNJIGA SAŽETAKA

Zagreb, 2019.

HRVATSKA U RALJAMA KLIJENTELIZMA

Politike, postupci i posljedice trgovanja institucionalnom moći

Klijentelizmom nazivamo selektivnu distribuciju koristi u zamjenu za političku podršku. Koristi koje stječu sudionici takve političke prakse su brojne i raznovrsne, a mogu uključivati: zaposlenje u javnom sektoru, izravna i neizravna plaćanja političkih ili povezanih usluga, ugovore uz privilegirane uvjete za odabrane (tvrtke, pojedince, nevladine udruge), selektivno i privilegirano pružanje javnih usluga poput obrazovanja, mirovinske, socijalne i zdravstvene skrbi i dr.

Ne-tržišna razmjena zbog toga predstavlja bitnu karakteristiku klijentelizma. Predvidljivost znači uvjerenje političkih sponzora u opravdanost selektivne distribucije koristi zbog niskog stupnja 'švercanja' i oportunitizma od strane onih kojima je namijenjeno njihovo sponzorstvo. Funkcija nadgledanja sastoji se pak upravo u sprječavanju već spomenutog 'švercanja' i osiguranju povrata na ulaganje političke moći. U očima nositelja institucionalne moći radi se zapravo o perverzno shvaćenom obliku neformalnih vlasničkih prava.

Hrvatska predstavlja zanimljiv slučaj klijentelistički zarobljene države. Najnoviju seriju istraživanja i rasprave na tu temu pokrenula je knjiga *Policy-Making at the European Periphery: The Case of Croatia*, koju su u izdanju uglednog izdavača Palgrave Macmillan uredili prof. dr. sc. Zdravko Petak i doc. dr. sc. Kristijan Kotarski. Ona pruža detaljnu elaboraciju indikatora koji predočuju koncept zarobljenosti hrvatske države u kontekstu tranzicijskih država Nove Europe. Osim toga, niz vrijednih tekstova o tome objavljen je na portalu Ekonomski Lab.

Kristijan Kotarski tako u svojim tekstovima navodi kako je kumulativan udio parlamentarnih mandata osvojenih od strane dvije vodeće stranke u periodu od prvih demokratskih izbora 1990. do kraja 2016. godine u usporedbi s tranzicijskim državama članicama EU upravo najveći u Hrvatskoj. Sukladno tome, udio izdataka za izvršne i zakonodavne organe vlasti u odnosu na BDP također je najveći u našoj državi. Ovakvi indikatori ukazuju na važnost raspoloživosti proračunskih resursa u genezi sustava stranačkog pokroviteljstva. Nasuprot tome, komparativna analiza pokazuje da mehanizmi privatno-korporativnog zarobljavanja države nisu toliko izraženi u Hrvatskoj kao u nekim drugim tranzicijskim državama, ali su definitivno prisutni.

Uvodno izlaganje

Kristijan Kotarski
Fakultet političkih znanosti

Moderator skupa

Goran Radman
Centar Miko Tripalo

HRVATSKA KAO STRANAČKI ZAROBLJENA I SLABA DRŽAVA

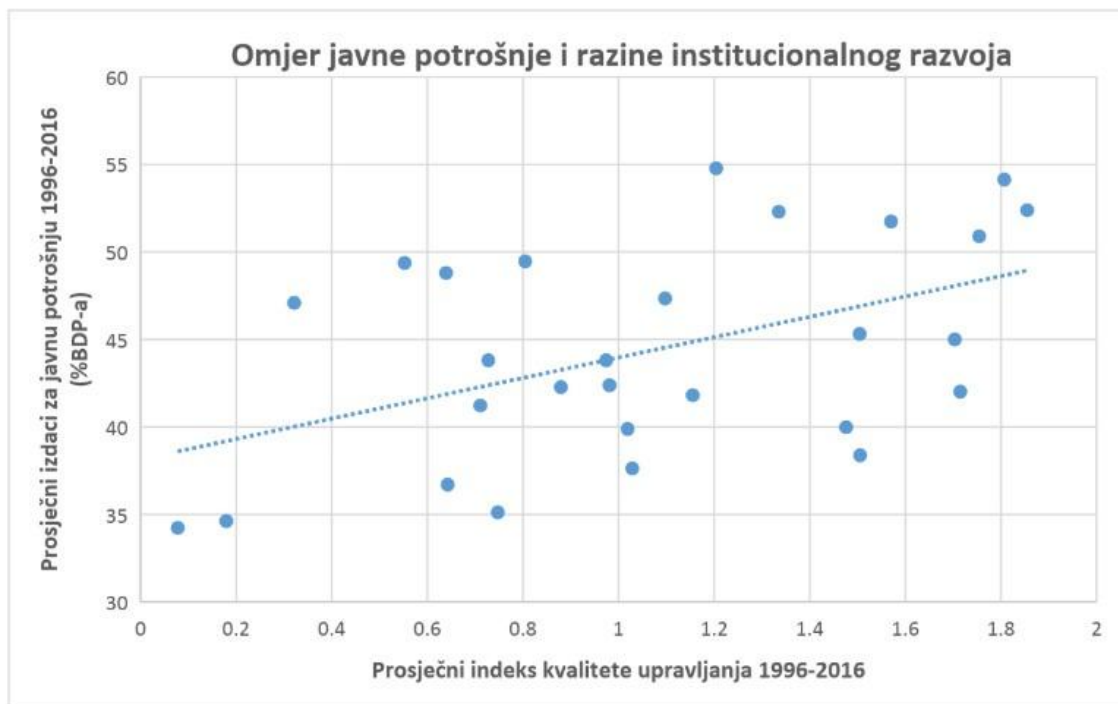
Hrvatska predstavlja slučaj stranački zarobljene države. Ovo poglavlje pružit će detaljnu elaboraciju indikatora koji predočuju koncept stranačke zastupljenosti države u kontekstu tranzicijskih država Nove Europe. Kumulativan udio parlamentarnih mandata osvojenih od strane vodeće dvije stranke u periodu od prvih demokratskih izbora do kraja 2016. godine upravo je najveći u Hrvatskoj i Mađarskoj. Osim toga, udio izdataka za izvršne i zakonodavne organe vlasti u odnosu na BDP također je najveći u ove dvije države. Ovakvi podaci ukazuju na važnost proračunskih resursa u genezi sustava stranačkog pokroviteljstva. Nasuprot tome, komparativna analiza pokazuje da mehanizmi korporativnog zarobljavanja države nisu toliko izraženi u Hrvatskoj kao u nekim drugim tranzicijskim državama.

Povrh prethodno spomenute kategorije javne potrošnje potrebno je također ukazati na cjelokupnu javnu potrošnju i dodatne stavke unutar nje, u odnosu na razinu institucionalnog razvoja, s ciljem dodatnog identificiranja neuralgičnih mjesta u kojima hrvatska inačica klijentelizma ima svoje uporište. Pogled na *Sliku 1* ukazuje na činjenicu da razina javne potrošnje značajno nadmašuje razinu institucionalnog razvoja. Prema prosječnoj razini indeksa institucionalnog razvoja u periodu od 1996. - 2016. Hrvatska se nalazi na 26. mjestu u Europskoj uniji, ispred Rumunjske i Bugarska. U istom periodu prosječna razina javne potrošnje svrstavala je Hrvatsku na 10. mjesto unutar kluba EU-28. Ukoliko se pak detaljnije sagleda struktura javne potrošnje i iz nje se izdvoje tri kategorije izdataka posebno podložnih zloupotrebi u kontekstu izgradnje i održavanja klijentelističkih mreža: subvencije, intermedijarna potrošnja (javne nabave) i masa plaća za državne i javne zaposlenike; te ih se stavi u odnos s razinom institucionalnog razvoja, tada disparitet postaje još očitiji.

Naime, Hrvatska se prema zbroju prethodne tri proračunske stavke u odnosu na razinu BDP-a nalazi na visokom četvrtom mjestu unutar EU-28, pozicionirajući se tik do skandinavskih država koje ujedno posjeduju najvišu razinu institucionalnog razvoja. Upravo ovakva kombinacija ukazuje na etabliranost slabe i relativno skupe države u slučaju Hrvatske, čime se svrstava uz bok država poput Grčke, Italije i Mađarske. Različite interesne grupacije poput inertne lokalne i regionalne samouprave, državne uprave, državnih poduzeća, para-privatnog sektora oslonjenog na državne poticaje i ugovore, te braniteljske populacije, čine moćnu anti-reformsku koaliciju.

Preliminarni nalazi ukazuju nam da se Hrvatska u usporedbi o ostalim tranzicijskim državama pozicionira kao slaba i zarobljena država. Ovakva kombinacija ne samo da je odgovorna za izostanak političke konvergencije s razvijenom jezgrom Europske unije, već se nalazi i u suštini objašnjenja zbog čega je u Hrvatskoj ekonomska konvergencija toliko skromnog dosega, pogotovo u usporedbi s državama Nove Europe. Dakle, hrvatska inačica klijentelizma ne samo da je u zadnjih deset godina dovela do postupne erozije demokracije

mjereno EIU indeksom demokracije i Freedom House pokazateljima, već je također prikovala Hrvatsku na predzadnje mjesto u EU kada je u pitanju razina ekonomskog razvoja.

Source: MMF (2018); Worldwide Governance Indicators (2018), izračun autora

doc. dr. sc. Valentina Vučković, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i
doc. dr. sc. Ružica Šimić Banović Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ŠTO I TKO KOČI REFORME U HRVATSKOJ

Razumijevanje procesa provođenja reformi i njegovih ključnih karakteristika te čimbenika koji na njega utječu može dati temelje za buduće reformske programe koji će doista i rezultirati poboljšanjem životnog standarda. Glavni je cilj rada analizirati konkretne političke i ekonomske odrednice reformi u Hrvatskoj s ciljem dobivanja uvida u dosadašnju reformsku putanju Hrvatske i identificiranja razloga neuspjeha ekonomskih reformi. Od političkih institucija i čimbenika, analizirat će se politički sustav Hrvatske, posebno stupanj fragmentacije vlade kao jedna od karakteristika proporcionalnog izbornog sustava te klijentelizam koji, slijedeći istraživanje Robinsona i Verdiera (2013: 262), promatramo kao političku razmjenu osiguravanja posla u javnom sektoru i drugih specifičnih usluga u zamjenu za dobivanje izborne podrške. Od ekonomskih čimbenika istražiti će se učinak početnih strukturnih uvjeta, makroekonomski uvjeti te međunarodni utjecaji.

doc. dr. sc. Velibor Mačkić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar Miko Tripalo i Filip Rusmir, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

PRORAČUNSKI EFEKTI KLIJENTELIZMA

Strateška, svakodnevna i simbolička važnost brodogradnje u Republici Hrvatskoj evidentna je svima, a možda najviše političarima tokom izbornog ciklusa. Istraživačko pitanje ovog rada leži u empirijskom odgovoru na pitanje koriste li političari sredstva iz državnog proračuna kako bi tokom izbornog ciklusa utjecali na ishod izbora na lokalnoj razini u gradovima u kojima su brodogradilišta. U radu se polazi od hipoteze kako u (pred)izbornim godinama političari na državnoj razini aktiviraju državna jamstva i daju veće iznose državnih potpora kako bi utjecali na ishode na lokalnoj razini.

Velimir Šonje, osnivač, vlasnik i direktor Arhivanalitika d.o.o.

EKONOMSKI TROŠAK KLIJENTELIZMA U SEKTORU PODUZEĆA: ULOGA DRŽAVNIH PODUZEĆA U HRVATSKOJ

Politička mehanika korištenja državnih tvrtki u svrhu reprodukcije hrvatske inačice političkog klijentelizma je relativno dobro poznata. Instrumenti realizacije političko-klijentelističkih odnosa u sektoru državnih poduzeća kreću se od državno-vlasničke kontrole nad mnoštvom poduzeća bez jasnih kriterija zašto bi vlasništvo uopće trebalo biti državno (nad nekim poduzećima sigurno bi, ali kojim?), preko politizacije, deprofesionalizacije i usporavanja mehanizama odlučivanja, do nepotizma pri zapošljavanju i korupcije te mita kao krajnjih kazneno-pravnih manifestacija odabranog modela. Međutim, manje je poznata ekonomska cijena koju društvo zbog toga plaća. Dosadašnja istraživanja pružaju indicije da veličina i način funkcioniranja ovog sektora ugrožava ekonomski dinamizam kroz usporavanje alokacije resursa. Na primjer, faktori proizvodnje se vežu u neproduktivnim upotrebama uz monopolske ili kvazi-monopolske rentne zaštite. Međutim, ekonomska literatura uglavnom ostaje na razini općih teorijskih razmatranja ili empirijskih istraživanja čiji dizajn nedovoljno uvjerljivo adresira i mjeri ovaj problem. U ovom se radu prvo prikazuje teorijska kategorizacija ekonomskih situacija u kojima klijentelistički upravljana državna poduzeća usporavaju ekonomski razvoj. Pruža se pregled rezultata dosadašnjih inozemnih i domaćih istraživanja. Potom se na temelju razjašnjenih teorijskih osnova prikazuju empirijski rezultati o performansama hrvatskih državnih poduzeća i izvode zaključci o njihovim učincima na brzinu gospodarskoga rasta.

dr. sc. Vuk Vuković, University of Oxford

POLITIČKA EKONOMIJA KORUPCIJE, KLIJENTELIZMA, I KUPOVANJA GLASOVA U HRVATSKOJ LOKALNOJ SAMOUPRAVI

Hrvatsku lokalnu politiku karakterizira endemska korupcija čija je svrha da zadovoljava interese političara na vlasti, rentijerskog dijela privatnog sektora, te politički uvezanih glasača. U takvom je sustavu najbolja strategija biti politički uvezan sa pripadajućom klikom lokalnih moćnika, jer od takvog odnosa svi profitiraju - političari ostaju na vlasti, dok rentijeri dobivaju direktne protusluge od lokalne države, ili u novcu ili u obliku ekskluzivnih ugovora sa državom. Cilj ovog predavanja je da predstavi rezultate nekoliko istraživanja koji ukazuju na posljedice takvog međuodnosa. Glavna posljedica je da lokalni čelnici grade uske koalicije interesa sa rentijerima i glasačima koje im omogućuju da dižu prireze i troše na koruptivne javne nabave, te da unatoč tome ostaju dugo (preko 3 mandata) na vlasti. Konačno, lokalni čelnici i njihovi stranački kolege u nacionalnoj vlasti zloupotrebljavaju sustav proračunskih transfera za kupovanje glasova na lokalnoj razini, i za potrebe nacionalnih izbora i za potrebe lokalnih izbora.

dr. sc. Anka Kekez, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
izv. prof. dr. sc. Andrija Henjak, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
Mario Munta, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i
prof. dr. sc. Zdravko Petak, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

KLIJENTELIZAM SIMBOLIČKE MOBILIZACIJE I POLITIČKA PATRONAŽA RESURSA

U modernim društvima klasičnu klijentelističku razmjenu koja uključuje izmjenu resursa u zamjenu za političku podršku je teško izvesti iz dva razloga. Prvi je da je u uvjetima u kojima se javne politike vode putem općih pravila teško organizirati distribuciju selektivnih dobara specifično usmjerenih na veliki broj korisnika, a drugi je da je u tim uvjetima jako teško osigurati monitoring razmjene resursa za političku podršku.

Stoga mi polazimo od pretpostavke da se u hrvatskom kontekstu ono što se obično naziva klijentelizam zapravo sastoji od korištenja elemenata javnih politika koji imaju značajnu simboličku važnost za mobilizaciju birača koji se identificiraju s ideološkim blokovima ljevice i desnice, ali ne kroz izravnu razmjenu resursa za izbornu podršku, već korištenjem javnih politika koji imaju snažno simboličko značenje za političke identitete ljevice i desnice u Hrvatskoj i koji mogu poslati mobilizirajući poruku biračima koji se identificiraju s tim identitetima.

Pritom, stranke koje imaju razvijenu stranačku organizaciju koju koriste neposredno za mobilizaciju birača zlorabe javne resurse za izgradnju stranačke organizacije, kanalizirajući javne poslove i radna mjesta prema svojim članovima i aktivistima, koji zauzvrat sudjeluju u mobilizaciji izborne podrške, protestnim aktivnostima i drugim političkim akcijama.

U ovom radu želimo s jedne strane pokušati objasniti kontekst u kojem se ovaj sustav političke patronaže razvio i koji činitelji su pogodovali njegovoj pojavi, dok s druge pokušavamo pokazati način na koji djeluje u nizu sektora u kojima se javne politike koriste uvelike za razvoj političko-patronažne mreže, što naravno utječe i na njihovu efikasnost u ispunjavanju svrha za koje su dizajnirani.

dr. sc. Predrag Bejaković, Institut za javne financije, Zagreb

KLIJENTELIZAM I MIROVINSKI SUSTAV

Iako se na prvi pogled može činiti kako između klijentelizma i mirovinskog sustava nema neke izravne i snažnije povezanosti, malo ozbiljnija analiza lako dovodi do suprotnog zaključka. Klijentelizam je politička strategija koju obilježava odobravanje političkih dobara i/ili povlastica u zamjenu za izbornu podršku. Klijentelizam vodi do narušavanja posvećenosti dugotrajnim gospodarskim ciljevima, a odgovornost (*accountability*) postupno postaje posve zanemarena kategorija. U Hrvatskoj je zbog Domovinskog rata, zatvaranja poduzeća i ograničenih mogućnosti zapošljavanja znatno smanjen broj aktivnih osiguranika, a snažno se povećao broj umirovljenika. Mirovinski je sustav postao skup način ublažavanja socijalnih teškoća i nezaposlenosti i sve je teže obavljao osnovnu zadaću: smanjenje rizika starosti, invalidnosti i smrti. Slijedom navedenog, u Hrvatskoj se razmjerno rano izlazi iz svijeta rada, a kako se razmjerno kasno počinje raditi – uslijed dugotrajnog studiranja i donedavno visoke nezaposlenosti mladih – osiguranici imaju prilično kratak staž osiguranja. Kako osiguranici odlaze razmjerno rano u mirovinu (muškarci s manje od 63, a žene tek nešto više od 61 godinu života), a žive gotovo kao prosječni Europljani - žene malo manje od 80 godina, a muškarci nešto manje od 76 – dugo je korištenje mirovinskih prava. Iako se takva politika kratkoročno može činiti kao opravdana jer ipak omogućava pružanje (istina skromne) socijalne sigurnosti stanovništvu, koje bi bez redovnog dohotka inače bilo još siromašnije, dugoročno to znači veliki broj (razmjerno mladih) umirovljenika od koji su neki još u naponu snage. Narušavanje financijske održivosti mirovinskog sustava nije bila objektivno nametnuta nužnost, nego je to bila svjesna odluka političkih elita. One su demokraciju shvaćale kao način pribavljanja podrške skupina glasača, odnosno potkupljivanje snalažljivog naroda. Iako se u Hrvatskoj kao posebni primjeri klijentelizma obično navode mirovinska prava branitelja i drugih skupina po posebnim propisima te invalidske mirovine, ustvari cijeli mirovinski sustav u kojem manje od petine umirovljenika ispunjava uvjete za starosnu mirovinu u pogledu dobi i staža mirovinskog osiguranja je slučaj ukorijenjenog klijentelizma. Mirovinski je sustav iskrivljen brojnim posebnim pravilima, a posljedica toga je dodatno slabljenje veze između uplaćenih doprinosa i same mirovine. Grubo gledajući, veliki broj umirovljenika je na neki način povlašten kad se promatra koliko su doprinosa uplatili, a koliko dugo primaju mirovine uz nedovoljno dug radni staž.

doc. dr. sc. Velibor Mačkić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar Miko Tripalo i
doc.dr.sc. Petar Sorić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

IDEOLOGIJA, KLIJENTELIZAM I MEDIJI: POSTOJI LI UTJECAJ NA EKONOMSKU AKTIVNOST?

Klijentelizam kao jedno od obilježja hrvatskog modela kapitalizma u zadnje vrijeme privlači sve više pažnje uslijed slučaja koncerna Agrokor. Međutim, agregatni efekti klijentelizma mjereni preko medijske praćenosti afera do sada nisu uopće bili zastupljeni u literaturi. U radu će se istražiti povezanost između ideologije i broja medijskih članaka koji upućuju na klijentelizam i s njim povezane pojmove, zavisno o tome koja je stranka na vlasti na nacionalnoj razini. Nastavno na to, empirijski će se procijeniti učinci tih vijesti na ekonomsku aktivnost u Republici Hrvatskoj, mjereno preko stope rasta broja zaposlenosti i dr. agregatnih varijabli. Radna hipoteza jest kako su medijski članci o klijentelizmu zastupljeni kad je HDZ na vlasti i kako to posljedično ima negativne efekte na ukupnu ekonomsku aktivnost.

Dora Kršul, novinarka, portal srednja.hr

AUTONOMIJA AKADEMSKOG KLIJENTELIZMA

Ustav Republike Hrvatske u svom 68. članku jamči autonomiju sveučilišta; prema njemu, sveučilište je slobodno samostalno odlučivati o sebi, dokle god to čini u okvirima zakona. No, što kada autonomija sveučilišta, koja u svojoj srži podrazumijeva odgovornost, postane izgovor upravo za izostanak odgovornosti i univerzalni odgovor na samu naznaku zakonom predviđenog preispitivanja rada sveučilišta? Što kada je autonomija smokvin list za nepotizam, klijentelizam, ali i izvjesne nezakonitosti u akademskoj zajednici? Istraživati, pisati ili govoriti o onome što se krije ispod tog smokvina lista, u samoj je akademskoj zajednici postala sfera 'opasnog življenja', a u medijima svojevrsna tabu tema zbog izvjesnih sudskih sporova, što u konačnici dovodi do normalizacije i dugotrajne konzervacije takvoga stanja u akademskoj zajednici. Akademska klijentelistička mreža, koja se snažno proteže van granica same akademije, danas kroji društvenu i pravnu stvarnost Hrvatske te vodi ka stvaranju države u državi, ukoliko ona već nije stvorena. Na taj je način akademska zajednica u Hrvatskoj, koja bi svojim uzusima trebala biti korektivom i uzoritim primjerom ostatku društva, istaknut primjer neodgovornosti, izgovor klijentelističkim pretenzijama u ostalim sferama i u konačnici, najodgovorniji dio društva za njegovu eroziju.

prof. dr. sc. Vlasta Ilišin, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar Miko Tripalo i
dr. sc. Anja Gvozdanović, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Centar Miko Tripalo

KLIJENTELIZAM I MLADI U HRVATSKOJ: KOMPARATIVNI UVID U (NE)PRIHVAĆANJE KORIŠTENJA VEZA I POZNAVANJA

Mladi u Hrvatskoj već dva desetljeća kao dominantne društvene norme i vrijednosti prepoznaju korištenje veza i poznavanja koje predstavljaju predvidiv sistem potpore i svojevrsnu zamjenu za nedovoljno djelotvorne institucionalne, formalne kanale za postizanje različitih individualnih i društvenih ciljeva. Sukladno takvoj percepciji društvene stvarnosti mladi opravdavaju korištenje personaliziranih veza u formalnom kontekstu osobito u pogledu zapošljavanja i „obavljanja“ poslova. Ta tendencija je posebno vidljiva u usporedbi sa stavovima mladih iz drugih zemalja jugoistočne Europe. U svrhu prikaza dinamike percepcije društvenih vrijednosti koje ukazuju na (ne)prihvatanje klijentelističkih oblika ponašanja tijekom dva desetljeća u Hrvatskoj koristit će se podaci iz reprezentativnih nacionalnih istraživanja mladih iz 1999., 2004., 2013. i 2018. godine. Također, bit će predstavljena usporedba stavova mladih iz Hrvatske s onima iz jugoistočne Europe prema ponašanjima koja s jedne strane podržavaju razvoj klijentelizma, a s druge strane ukazuju na postojanje i djelotvornost neformalnih klijentelističkih mreža (Istraživanja mladih u jugoistočnoj Europi, Zaklada Friedrich Ebert, 2018.).

dr. sc. Snježana Banović, red. prof. art., Akademija dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

HRVATSKA KULTURNA POLITIKA I KLIJENTELIZAM

Kako u Hrvatskoj tradicionalno ne postoji eksplicitna kulturna politika, u njezinim je ad-hoc procesima odlučivanja, financiranja i planiranja sukob interesa uspostavljen kao dominantni modus operandi. Nositelji sustava kulture sve od postanka RH kontinuirano izbjegavaju uspostaviti strateško planiranje, provesti analizu postojećega stanja i uvesti kriterije u instrumente kulturne politike, nedostatak kojih sa sobom donosi netransparentnost koja na sam vrh svih procedura postavlja upravo klijentelizam. Razgranatoj interesno-političkoj trgovini u kulturi odgovara da su npr., natječaji za ravnatelje javnih ustanova rezervirani samo za podobne prema kojima se i propisuju sami kriteriji tih natječaja. Neke se ravnatelje, bez obzira na zakone, drži u statusu vršitelja dužnosti i po nekoliko godina, a većina umjetnika uspijeva se zaposliti samo po principu posluha i sprege s moćnim *šerifima*. Na taj se način izbjegava novo i cjelovito rješenje o obavljanju umjetničke djelatnosti, s njim i nova i cjelovita legislativa koja bi pokrenula promjene u okoštalom i nefunkcionalnom sustavu. Grad Zagreb prednjači po klijentelizmu na svim razinama i po svim instrumentima kulturne politike, ponajviše u kadroviranju i financiranju (sredstva se na svim instancama dijele u skladu s narodnom izrekom „po babi i po stričevima“), a slijede ga i ostali gradovi u RH što za posljedicu ima i sve težu transparentnost objave podataka o radu u ustanovama u kulturi u njihovu vlasništvu. Sukob interesa ugrađen je u zakone, a većina ih se i ne provodi jer upravo oni koji su zaduženi za zaštitu pravnog sustava najviše i krše te iste zakone. Zato neka područja u kulturi (kazalište, npr.), nikada nisu prošla tranziciju.

Klijentelizam je premrežio sustav na svim razinama, svojim je razornim djelovanjem stvorio i ojačao onaj paralelni koji u stvari samostalno funkcionira koristeći javne fondove mimo javnog interesa te možemo govoriti o eksploziji interesne politike unutar kulturne čiji se sustav slijedom svega navedenog urušio na vlastitu štetu i postao socijalna kategorija za izabrane - zaslužni samostalni umjetnici postali su tako najnezaštićeniji dio društva. Krajnji rezultat toga dugog i štetnog procesa temeljenog na sprezi, pogodovanju, posluhu i strahu uzduž i poprijeko sustava kulturne politike, su (ispod)prosječna programska dostignuća koja ne mogu (osim rijetkih individualnih uspjeha baziranih uglavnom na osobnoj upornosti pojedinaca) konkurirati ni u regiji, a kamoli na inozemnoj kulturno-umjetničkoj mapi. U izlaganju će se na temelju radova teoretičara kulture i upravljanja (Dragan Klaić, Ichak Adizes, Vitomira Lončar, Milena Dragičević-Šešić, Sanjin Dragojević) prikazati i neke studije slučaja koje zorno pokazuju navedene tvrdnje.

POLITIČKI KLIJENTELIZAM U SUVREMENOM HRVATSKOM NOGOMETU

U izlaganju se polazi od ocjene kako je politički klijentelizam kod nas u prošlom i ovom desetljeću izrazito prisutan u vezi s profesionalnim nogometom. Navedena je ocjena utemeljena na sustavnom uvidu autora u kompleksan i važan međuodnos politike kao ključnoga područja društvenoga života i najpopularnijega sporta u suvremenoj Hrvatskoj. U uvodnom dijelu se iznose neki primjeri za interakciju nekih vladajućih političkih aktera s različitim razina politike i upravljača profesionalnoga nogometa kod nas koja je obilježena klijentelizmom. Ti primjeri pokazuju kako se između njih već dugo vremena zbiva intenzivna i u mnogo čemu specifična razmjena moći i utjecaja koja se vodi oko različitih vrsta kapitala i uz korištenje tih kapitala. Analiza pojava te pojave uz ostalo razotkriva da su neki vodeći čimbenici društvenih polja politike i nogometa, koji su djelomično kadrovski te izrazito ideološki podudarni i slični po svojim habitusima, uspostavili čvrstu strukturu klijentelizma. Koristeći klasifikaciju kapitala francuskoga sociologa Pierrea Bourdieua moguće je ustanoviti da takva razmjena nije vezana samo za materijalni kapital, nego i za kulturni, socijalni i simbolički kapital. Uočava se kako su od takve distribucije i razmjene veću korist ostvarivali ili još uvijek ostvaruju vodeći akteri nogometa, ponajviše GNK Dinama i Hrvatskoga nogometnoga saveza (HNSa), nego čimbenici vladajuće politike na nacionalnoj razini. Posljednjima su troškovi takve razmjene u nekim okolnostima, posebno vezano za izbore i pripadajuće kampanje, na početku druge polovine ovoga desetljeća postali preveliki. Dok su vodeći politički akteri na državnoj razini zbog nezadovoljstva znatnoga dijela javnog mnijenja korupcijom i kriminalom u vezi s nogometom te za to vezanih aktivnosti izvjesnih aktera civilnoga društva, postupaka pravosudnih organa usmjerenih suzbijanju tih društvenih problema te drugih okolnosti i razloga prisiljeni modificirati i smanjivati svoje sudjelovanje u za to vezanom klijentelizmu, dotle politički upravljači u nekim gradovima i lokalnim sredinama, naročito u Zagrebu, uglavnom zadržavaju raniji intenzitet takvoga sudjelovanja.

U zaključku se razmatraju neki važni aspekti kompleksne uvjetovanosti prisutnosti problema političkoga klijentelizma u vezi s nogometom u suvremenoj Hrvatskoj. S jedne strane se pozadina te prisutnosti odnosi na veliku raširenost klijentelizma i korupcije u društvu u cijelosti, kauzalno naročito povezane s prevlašću političkoga (ortačkoga) kapitalizma i slabom konsolidiranošću demokracije kod nas, koja se uz ostalo proširila i u polje nogometa. S druge strane, slijedom tvrdnje talijanskoga antropologa Gualtieria Harrisona o društvu kao metafori nogometa, koja se s obzirom na zbivanja kod nas svakako može nadopuniti i tvrdnjom o politici kao metafori nogometa, može se ustanoviti i znatan utjecaj izvjesnih devijantnih pojava vezanih za taj sport na područje politike i društvo u cijelosti. Uz ostalo, neki obrasci političkoga klijentelizma su ovdje napose jasno prisutni pa i razvijeni baš u vezi s tim sportom. Ponajviše su to obrasci koji se odnose na materijalne pogodnosti vezane za djelovanje više istaknutih pripadnika vladajuće i nekih drugih stranaka s lokalne razine politike u tijelima HNS-a i uporabe javnih sredstava u svrhu ostvarenja individualne i klanovske dobiti izvjesnih upravljača nogometa i s njima povezanih pojedinaca i klanova.

doc. dr. sc. Dario Čepo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar Miko Tripalo

UTJECAJ EUROPSKE UNIJE NA PROBLEM KLIJENTELIZMA U HRVATSKOJ: NEUSPJEH POLITIKE UVJETOVANJA I PROMIJENJENE OKOLNOSTI ČLANSTVA

Pitanje pravno utemeljenog i na demokratskim uzusima zasnovanog političkog sustava jedno je od ključnih pitanja na kojima se temelji politika uvjetovanja Europske unije. Politika uvjetovanja glavni je alat u rukama Europske unije prilikom procesa pregovaranja novih država za članstvo. Jedno od ključnih pitanja tijekom pregovora bilo je uklanjanje strukturalnih, normativnih i institucionalnih faktora koji su olakšavali političku korupciju i klijentelizam u Hrvatskoj. S obzirom na to, pregovarački se proces uvelike fokusirao na rješenje upravo tih problema. No, iako je postignut određen napredak, promjene su se pokazale površinskim i kratkoročnim. Ulaskom u članstvo neki od mehanizama koji su uspostavljeni s ciljem borbe protiv korupcije i uklanjanja klijentelističke matrice djelovanja su reformirani ili dokinuti, dio je izgubio moć djelovanja, a dio su preuzeli političkoj eliti lojalni akteri. U radu se analizira diskurz glavnih europskih aktera povezanih s procesom pregovaranja o ulasku Hrvatske u članstvo Europske unije (Europska komisija i povjerenik za proširenje, izvjestitelj Europskog parlamenta, predstavnici drugih država članica i predsjedavajućih država), kao i diskurz nacionalnih aktera zaduženih za proces pregovaranja, vezano uz pitanja borbe protiv korupcije i klijentelizma. Uz to se analizira normativni okvir (temeljni ugovori, europska legislativa, presude Suda Europske unije) koji uređuje ovlasti Europske unije i njezinih institucija u pitanjima povezanim s borbom protiv klijentelizma. Iz tih se dviju analiza izvodi zaključak da je fokus na borbu protiv korupcije tijekom procesa pregovaranja služio kao način vršenja vidljivog pritiska na hrvatsku političku elitu nespremnu na reforme, no da je ulaskom Hrvatske u Europsku uniju nestalo mogućnosti uvjetovanja, te da su promijenjene političke okolnosti unutar Europske unije, pridonijele blagonaklonijem odnosu europskih aktera prema nazadovanju Hrvatske u ovom području.

Saša Leković, slobodni novinar

MEDIJI U HRVATSKOJ: BRANA KLIJENTELIZMU ILI KLIJENTELISTIČKA USLUŽNA DJELATNOST?

Novinarstvo samo po sebi nije niti bolja nit lošija profesija od ostalih (a pitanje je koliko je uopće samo profesija), ali svaka profesija ima svoju ulogu. Uloga novinarstva je neizmjerljivo važna u procesu oblikovanja neke zajednice u napredno društvo te osiguravanja uvjeta da ono takvim i ostane te da razvija svoje demokratske potencijale.

No rezultat rada novinara članovima šire zajednice posreduju mediji, a uvjeti u kojima funkcionira medijska industrija dovode do toga da mediji općenito sve manje služe temeljnoj funkciji. U medijima je sve manje sadržaja koji su temeljeni na poštivanju etičkih i profesionalnih načela te stavljenih u ispravan kontekst. Ukratko, u medijima je sve manje novinarstva.

Stoga često, umjesto da mediji ukazuju na klijentelističku praksu u društvu oni pružaju logističku podršku nositeljima klijentelističkih procesa. Bilo nečinjenjem onoga što je novinarstvu imanentno po definiciji bilo činjenjem na način da aktivno sudjeluju u razvoju i očuvanju klijentelističke strukture.

Pritom se prema relevantnim istraživanjima ta ocjena u nizu zemalja među kojima je i Hrvatska podjednako odnosi na javne medijske servise kao i na privatne medije. Medijski servisi koji su formalno iz državnih pretvoreni u javne u praksi ne funkcioniraju kao stvarni javni servisi već su snažna poluga u očuvanju političkog klijentelizma, a privatizirani mediji ili oni koji su i utemeljni kao privatni na razne načine također su uključeni u klijentelističku shemu, kako oni najveći koji funkcioniraju na razini države tako i oni manji, regionalni ili lokalni.

Takvoj situaciji pridonosi i netransparentno vlasništvo za provjeru kojega ne postoji politička volja niti su osigurani učinkoviti mehanizmi. Važna je i uloga nadležnih institucija poput Ministarstva kulture (u čijem djelokrugu rada su i mediji) te Agencije za elektroničke medije. Te institucije u teoriji imaju mehanizme koji bi mogli i trebali ojačati poziciju medija kao razotkrivačima i tumačima klijentelističkih procesa. No političkom zlouporabom u praksi odmažu medijima koji imaju želju ostvariti svoju prirodnu ulogu, ali nedovoljna kapacitet bez financijske pomoći države. Istovremeno pogoduju medijima koji su dio klijentelističkog lanca.

U takvom odnosu snaga novinari su često žrtve. Naizgled preostaje im ili sudjelovati u toj klijentelističkoj igri ili odbiti biti dio klijentelističkog lanca i ugroziti svoju egzistenciju. Iako mnogi novinari svoje sudjelovanje u klijentelističkim aktivnostima (pa makar to bilo samo nečinjenjem tj. izostankom aktivnog otpora takvim procesima) opravdavaju željom da izbjegnu egzistencijalne probleme taj izgovor je nelogičan i neprofesionalan. Novinari moraju potštivati temeljna načela novinarstva, a ona između ostalog pretpostavljaju da novinari moraju novinari brana klijentelizmu, a novinarstvo koje se pretvara u klijentelističku uslužnu djelatnost po definiciji nije novinarstvo.

prof. dr. sc. Ivan Markešić, Institut društvenih znanosti *Ivo Pilar* Zagreb, Centar Miko Tripalo

POLITIČKO-RELIGIJSKI KLJENTELIZAM

Polazeći od definicije K. Kotarskoga da je kljentalizam „selektivna distribucija koristi u zamjenu za pružanje političke podrške“ autor će u svome predavanju pokušati odgovoriti na pitanje: u kojem se suodnosu nalaze pojedine političke stranke u Republici Hrvatskoj, s jedne, i vjerske zajednice i „njihove“ udruge civilnoga društva, s druge strane. Odnosno, koje vjerske zajednice, na koji način i za koju korist podržavaju „svoje“, a sotoniziraju suparničke političke stranke, i obratno? Traži se i odgovor na pitanje: jesu li tzv. Vatikanski ugovori kao i ugovori sklopljeni između Vlade RH i ostalih vjerskih zajednica onaj dozvoljeni zakonski okvir Državi i strankama za „selektivnu distribuciju koristi u zamjenu za pružanje političke podrške“. Slijedom toga traži se odgovor na temeljno pitanje, je li u tim i takvim okolnostima uopće moguće graditi sekularno društvo?

NEPOTIZAM

Kvalitete upravnih službenika bile bi sposobnost, inteligencija, predanost radu, marljivost i obrazovanost. Kako međutim pronaći i odabrati upravo takve ljude? To je moguće samo ako se stupanje u službu, postavljenje i napredovanje, uvjetuje objektivnim, kriterijem sposobnosti (merit sistem). Međutim često se ne biraju sposobno nego podobni. Najgrublji oblik te deformacije je nepotizam.

I u Hrvatskoj ima zanimljivih pojava. Bez jače kritike, uz dvodnevno zgražanje, na važno mjesto izabrana je kćerka jedne visoke dužnosnice, uz objašnjenje člana povjerenstva „ Kad sam je prvi put sreo, pitao sam je da li joj u rodu naš prvoklasni, uistinu vrhunski pravnik. Saznao sam da je ona njegova nećakinja. Pa ako je kći nećakinje vrhunskog pravnika naslijedila bar nešto malo gena, onda zaslužuje biti sutkinja. Da, glasovao sam zbog toga! Zašto ne? Genetska referenca joj je prvoklasna!